

Aakvaag, G. C. & Bæck, U.-D. K. (2024). Å studere det norske samfunnet som robust fellesskap. I G. C. Aakvaag & U.-D. K. Bæck (Red.), *Robuste fellesskap* (s. 9–31). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa240201>

Kapittel 1

# Å studere det norske samfunnet som robust fellesskap

Gunnar C. Aakvaag og Unn-Doris K. Bæck

Denne boken er skrevet av et sosiologisk forskningsmiljø forankret ved UIT – Norges arktiske universitet. For et par år siden ble vi underlagt et mildt administrativt press om å danne en forskningsgruppe. Vi begynte da å diskutere hva vi kunne enes om som tema. Det var ikke lett. På samme måte som sosiologien både internasjonalt og i Norge er splittet opp i en rekke «bindestreksdisipliner» (familie-sosiologi, avviks-sosiologi, organisasjons-sosiologi, medisinsk-sosiologi, utdannings-sosiologi osv.), er også vi sosiologene ved UiT opptatt av mange forskjellige temaer som tilsynelatende ikke overlapper. Antropolog Tian Sørhaugs gamle beskrivelse av sosiologimiljøet ved UiO som en smultring passer tilsynelatende godt også på oss: Det er et hull i midten der det skulle vært en tematisk, metodisk og teoretisk kjerne. Eller er det det? Etter flere runder med diskusjoner om forskningen vår, der det rett nok ble tydelig at vi ofte har et ulikt teoretisk, metodisk og empirisk utgangspunkt, ble det samtidig klart at noe var felles, enten det handlet om helse i Nord-Norge, kollektiv rasjonalitet, geografiske forskjeller i utdanningssystemet, frivillig arbeid eller samtididiagnostiske analyser av Den norske modellen. Og dette noe er *fellesskap*. I vår forskning ligger det en idé om samfunnet som et mangfoldig fellesskap av sosiale grupper i mange former og med mange konflikter, utfordringer og problemer. Så fellesskap var et sted å begynne. Det skader heller ikke at fellesskap er et av sosiologiens mest klassiske temaer (mer snart) samt meget dagsaktuelt i en tid hvor «mer fellesskap» for mange synes å være løsningen på de fleste problemer.

Samtidig er fellesskap et svært vidt tema. For å være til nytte som innramming av en forskningsgruppe, måtte det innsnevres og konkretiseres. Et første steg i den retning var å knytte det til det empiriske forskningsobjektet vi alle i størst grad forholdt oss til, nemlig *det norske samfunnet*. Selv om flere Tromsø-sosiologer har studert andre samfunn, er det norske lokalsamfunn, norske helsetilbud, norske utdanningsforskjeller, norske frivillige organisasjoner, norsk kollektiv handling og den norske samfunnsmodellen vi i all hovedsak er opptatt av i vår forskning. Så fellesskap på norsk var et videre steg i retning av å konkretisere hva vi kunne legge til grunn som tema for forskningsgruppen vår.

Allikevel er fellesskap i Norge stadig et vidt tema både når det gjelder hva man skal forske på og hvilket perspektiv man anlegger. For å avgrense oss enda mer måtte vi diskutere hva slags perspektiv vi skulle anlegge på det norske fellesskapet. Og her kommer det litt forslitte begrepet *robust* inn. Vi

skal introdusere vår tilnærming til dette via en liten omvei om det norske samfunnet og ett av dets særtrekk. En måte å beskrive det norske samfunnet på, er som et forsøk på å kombinere kollektivism (sosialisme) og individualisme (liberalisme) (Livingstone, 2021). For å begynne med kollektivismen så er idealet i det norske samfunnet at vi løfter i flokk, tar vare på hverandre, stiller opp for gruppen vi tilhører, og passer på at ingen faller utenfor. Kort sagt, det norske samfunnet skal være et fellesskap der vi opplever å være del av et «oss» som vi stiller opp for og som stiller opp for oss. Samtidig, og det bringer oss til individualismen, skal det norske fellesskapet ikke holde individet nede, men frigjøre det. Når Aksel Sandemoses jantelov har så negative konnotasjoner i Norge, er det nettopp fordi den beskriver et samfunn som umyndiggjør individet gjennom tett sosial kontroll. Det norske samfunnet skal ikke være et gjerde som hindrer vår bevegelse, men i stedet et «dansegulv» (for å sitere svenskenes statsminister Tage Erlander) som gjør det mulig for individet å leve det livet det vil. Det norske samfunnets ideal er å frigjøre individer gjennom å bygge fellesskap som gir dem sosiale ressurser til å gjøre ting og leve liv de ellers ikke ville kunne gjort. Å kombinere kollektivism og individualisme, sosialisme og liberalisme, fellesskap og frihet på denne måten, er ingen enkel oppgave. Ikke bare krever det omfattende materiell velferd, det krever også gode institusjonelle ordninger og kollektiv handling som kan forene det som ofte trekker i hver sin retning: individets frihet og samfunnets krav til orden, konformitet og stabilitet. Og her kommer *robusthet* inn. Vår forskergruppe er særlig opptatt av å undersøke hva som både *styrker og svekker* det norske fellesskapets robusthet i betydningen evne til å kombinere frihet og fellesskap gjennom ulike institusjonelle ordninger og former for kollektiv handling.

Hvor godt har det norske samfunnet lyktes med å kombinere fellesskap og frihet? Hvor robust er det? Hvis vi sammenligner Norge med andre land på empiriske indikatorer for objektiv velferd og subjektiv livskvalitet, gjør Norge det godt (se Barstad, 2014, for en oversikt). Det finnes også empirisk forskning som tyder på at sentrale trekk i samfunnsutviklingen i all hovedsak svarer til norske samfunnsmedlemmers verdier (se Barstad & Hellevik, 2004). Dette kan tyde på at norske samfunnsmedlemmer løser problemer og takler utfordringer gjennom kollektiv handling og institusjonelle ordninger på måter som gir relativt gode resultater når det gjelder å forene frihet og fellesskap. Så langt ser det norske samfunnet rimelig robust ut. Samtidig er det nok av konflikter og problemer i et norsk samfunn som for tiden er satt under press av økende sosial ulikhet,

miljøproblemer, migrasjon, eldrebølge, det grønne skiftet i økonomien og en mye mer usikker sikkerhetspolitisk situasjon, for bare å nevne noe. Så når vår forskningsgruppe er opptatt av det norske fellesskapets robusthet, innebærer det at vi interesserer oss både for hva som *styrker* og *svekker* det norske fellesskapets overlevelseskraft. Å utforske slike spørsmål, på ulike nivåer, og med ulike metodiske og teoretiske hjelpemidler, er rammen om vår forskningsgruppe – som derfor har fått navnet Robust(e) fellesskap. Det er også utgangspunktet for denne boken, som av samme grunn har fått tittelen *Robuste fellesskap*.

I resten av innledningen skal vi utdype rammeverket for antologien. Først skal vi ta for oss begrepet fellesskap og hvorfor det er så viktig i sosiologiske analyser av samfunnet. Deretter beskriver vi hva vi mener med robusthet og begrunner hvorfor dette er et fruktbart sosiologisk perspektiv. Så følger en kort presentasjon av det norske samfunnet boken tar for seg. I den anledning tar vi også kort for oss de to teoretiske tilnærmingene denne boken er skrevet i den produktive spenningen mellom: funksjon og konflikt. Vi avslutter innledningen med å gi en kort presentasjon av bokens siktemål og de enkelte kapitlene. Vi håper og tror valget om å studere det norske samfunnet som robust(e) fellesskap ikke bare binder bidragene i boken tematisk sammen, men også, og ikke minst, gir ny teoretisk og empirisk sosiologisk kunnskap om det norske samfunnet.

## Fellesskap

Hva holder samfunnet sammen? Dette er trolig sosiologiens aller mest grunnleggende spørsmål. I sitt svært innflytelsesrike forsøk på å etablere sosiologien som en vitenskapelig disiplin ved inngangen til etterkrigstiden, peker Talcott Parsons (1968) i boken *The Structure of Social Action* ut nettopp «the problem of order», som han med utgangspunkt i Thomas Hobbes kaller det, som fagets store intellektuelle utfordring. Hvorfor er det så mye harmoni, samarbeid, stabilitet og forutsigbarhet i samfunnet, og ikke bare «naturtilstandens» kaos og konflikt? Hva er limet som holder det hele sammen?

Opp gjennom sosiologien og samfunnsvitenskapens historie er det gitt en rekke forskjellige svar på dette spørsmålet. To skiller seg ut. Det første er det

vi gjerne finner hos samfunnsøkonomene, nemlig *markedet*. Når mennesker med ulike evner, interesser og ressurser får bytte fritt med hverandre, vil sosial orden oppstå spontant. Det vil nemlig være i folks interesser å samarbeide fordi alle har noe å tjene på det. Hvis jeg baker brød og du dyrker epler, og vi begge ønsker variasjon i kostholdet, vil det være i vår felles interesse å bytte brød mot epler. Alt vi trenger, er et medium som måler og oppmagasinerer økonomisk verdi, nemlig penger, og så vil egeninteressen gjøre resten: motivere til samarbeid. Den sosiale orden og det fellesskapet markedet slik skaper, har en rekke positive egenskaper. Det er fritt: Ingen tvinges til å foreta bytter som ikke er i deres interesse. Det er effektivt: Jo flere og bedre goder man produserer, desto sterkere står man i markeds konkurransen. Og det er solidarisk: Man lykkes bare i markeds konkurransen ved å produsere noe andre har bruk for; markedet omdanner privat egoisme til kollektive goder – *private vices, public benefits*.

Det andre svaret på hva som holder samfunnet sammen, og som vi gjerne finner hos statsviterne og juristene, er *staten*. Staten lager lover og regler for alle som befinner seg på dens område, og takket være sitt monopol på legitim voldsutøvelse kan den tvinge folk til å etterleve dem. Her er det ikke lenger penger, men (tvangs)makt som binder mennesker sammen. Og det er ikke lenger ønsket om å oppnå goder, men å unngå straff som motiverer mennesker til samarbeid og lovlighet. Der markedet tilbyr en desentralisert løsning der sosial orden skapes spontant nedenfra, tilbyr staten med sin tvangsmakt i stedet en sentralisert løsning på ordensproblemet ovenfra. For å skape sosial orden bygger nemlig staten opp et stort byråkratisk-administrativt apparat for å utøve sin tvangsmakt. Den sosiale orden staten skaper, er av den grunn ikke like fri, effektiv og solidarisk som markedets. Til gjengjeld skaper staten trygghet. Når markedets usynlige hånd erstattes av statens synlige hånd, erstattes markedets anarki med statens forutsigbarhet og planmessige kontroll. Staten passer på sine borgere.

Ingen sosiolog vil benekte at marked og stat er viktige institusjoner som gjennom penger og makt bidrar til å skape sosial orden i moderne samfunn. De fleste sosiologer vil imidlertid hevde at marked og stat ikke er nok. Et samfunn med isolerte individer som samhandler (bytter) med hverandre på markedet bare hvis og når egeninteressen forteller dem at de har noe å tjene på det, og som holdes under oppsyn av en byråkratisk stat ved hjelp av et omfattende tvangsapparat, ville være en «sosiologisk uhyrlighet», som en

av sosiologiens klassikere, Émile Durkheim (1984, liv) uttrykker det. Ikke bare ville et slikt samfunn være lite trivelig å leve i. Det ville heller ikke klare å skape det nødvendige samholdet og samarbeidet som skal til for å etablere sosial orden. Bytter på markedet krever nemlig at det allerede er etablert det Durkheim (ibid., s. 155) kaller en «ikke-kontraktuell» solidaritet i form av et sett med kulturelle og sosiale normer som gjør det mulig å gjennomføre bytter *in the first place*. For hvordan skal to individer for eksempel bytte brød mot epler hvis de ikke kan støtte seg på et allerede etablert felles kulturelt system for å klassifisere tid (når de skal møtes for å bytte), rom (hvor de skal møtes) og økonomisk verdi (hva bytteforholdet mellom brød og epler skal være)? Og hvordan skal de kunne stole på hverandre (at brødet ikke er tørt og gammelt og eplene uspiselige) hvis ikke det finnes et sett med sosiale normer som alle er forpliktet på både fordi de har internalisert dem (i form av en indre moralsk samvittighetsinstans) og fordi de sanksjoneres av andre (ytre sosial kontroll)? Svaret er at uten allerede foreliggende tillit og kjøreregler, som markedet selv ikke kan skape, er det ikke mulig å inngå bytter. Fellesskap er en sosial mulighetsbetingelse for markedet. Når det gjelder staten, er den på samme måte avhengig av det en annen av sosiologiens klassikere, Max Weber (1971, s. 87–88), kaller «legitimitet» for effektivt å regulere samfunnet. For hvis ikke individene som er underkastet statens makt, finner dens lover og regler akseptable, vil de finne tusen og én måter å lure seg unna den eller til og med gjøre opprør på. Også legitimitet krever at det finnes en forståelig enighet i samfunnet om hva som er samfunnets verdier og idealer, som staten så bruker til å rettferdiggjøre sin maktbruk. I førmoderne og moderne teokratier hviler for eksempel herskerens legitimitet på at han er utvalgt av Gud, mens moderne demokratiske rettsstater legitimerer seg gjennom å være tuftet på en kombinasjon av folkestyre og individuelle rettigheter.

Så selv om stat og marked er viktige, er de ikke nok. Det må finnes «noe mer» som holder samfunnet sammen. Men hva er dette «noe mer»? Her kommer for sosiologene *fellesskap* inn. Begrepet er mer åpent og ubestemt enn begrepene om marked og stat, men det peker mot at det finnes noen sosiale bånd mellom mennesker som ikke primært er basert på penger og makt, som markedet og staten, men en sterkere og mer opprinnelig form for samhørighet, som også markedet og staten er avhengig av. Det er dette fellesskapet som er det aller mest grunnleggende limet i samfunnet og som i siste instans holder samfunnet sammen og skaper sosial orden. Omtrent

alle klassiske og postklassiske sosiologer har vært opptatt av dette, selv om de har gitt fenomenet litt forskjellige navn, som solidaritet (Émile Durkheim), Gemeinschaft (Ferdinand Tönnies), legitimitet (Max Weber), klassebevissthet (Karl Marx), sosiabilitet (Georg Simmel), den generaliserte andre (George H. Mead), primærrelasjoner (Charles H. Cooley), the societal community (Talcott Parsons), livsverden (Jürgen Habermas), tribalisme (Michael Maffesoli), interaksjonsritualer (Randal Collins), sosial kapital (Robert D. Putnam) og den sivile sfæren (Jeffrey Alexander). På andre- og tredjedesimalen er det klare forskjeller hva gjelder disse og andre sosiologers forsøk på å begrepsliggjøre hva som kjennetegner sosiale relasjoner basert på fellesskap. Men viktigere er to helt sentrale antagelser som de deler, og som på mange måter kan sies å være sosiologiens fundament og grunnlaget for å skille faget fra samfunnsøkonomi og statsvitenskap. For det første peker ovennevnte begreper ut et sett av *sosiale relasjoner* mellom mennesker som ikke er basert på penger og (administrativ) makt, marked og byråkratisk stat, men fellesskap. Og selv om fellesskapsbegrepet defineres noe ulikt av sosiologer, er det noen elementer som går igjen: opplevelsen av å være et «vi»; vilje til i hvert fall av og til å ofre egeninteressen for fellesskapets beste; å dele noen felles forpliktende idealer, regler og verdensbilder; sterke kollektive følelser av både positiv (som stolthet, glede, livskraft, tilhørighet) og negativ (som skam, skyld, sinne, indignasjon, ressentiment) karakter; og evnen til å samarbeide om å løse problemer som ikke kan løses av den enkelte, inkludert ikke minst å produsere såkalte kollektive goder som krever samarbeid og kan nytes av alle. Dette er viktige egenskaper som alle de ovennevnte sosiologene trekker frem for å beskrive fellesskap og hvordan det skiller seg fra marked og stat. Den andre antagelsen er at det er slike relasjoner som er *limet* som holder samfunnet sammen. Uten et omfattende nettverk av sosiale relasjoner basert på fellesskap, ville ikke samfunnets medlemmer opplevd samhörighet, hatt felles spilleregler og vært motivert til å etterfølge disse. Ja, også stat og marked er som vi har sett avhengig av dette fellesskapet fordi det er fellesskapets verdier og symboler som er kilden til statens legitimitet, mens fellesskapets tillit og regler gjør det mulig å få bytter og markeder til å fungere.

I samfunnsvitenskapen generelt og sosiologien spesielt er det en omfattende debatt om hva fellesskap er og hvordan fellesskap samspiller med stat og marked i å skape sosial orden og holde samfunnet sammen (se for eksempel Hagen, 2006; Nisbet, 1993; Parsons, 1968; Tjora, 2018; Østerberg, 1988).

I forskningsgruppen og denne boken knytter vi an til denne debatten. Og vi gjør det med utgangspunkt i et bestemt samfunn, nemlig dagens norske. I Norge er selvfølgelig en kapitalistisk markedsøkonomi og et statlig-byråkratisk styringsapparat helt grunnleggende ordensskapende bestanddeler. Flere av kapitlene i denne boken tar da også opp økonomiske og politiske forhold i det norske samfunnet. Men det er ikke alt det norske samfunnet består av. Siden vi som har skrevet denne boken er sosiologer, er vi opptatt av at det finnes «noe mer» som er en helt avgjørende del av det norske samfunnet, og som også bidrar til å forme det og holde det sammen, nemlig fellesskap. Og det er dette «noe mer» vi ønsker å utforske i denne boken. Temaet for boken er derfor *fellesskap på norsk*. Vi stiller spørsmål som: Hva slags fellesskap er det norske samfunnet? Er hele samfunnet et fellesskap? Hvilke mindre fellesskap er det bygget opp av? Hva undergraver fellesskap? Hva styrker fellesskap? Hvilke konflikter finnes i og mellom fellesskap? Vi har ikke som ambisjon å gi et uttømmende og endelig svar på slike spørsmål. Det blir for krevende. Men vi håper å bidra til å gi mer kunnskap om dem gjennom å gjøre empiriske og teoretiske sosiologiske analyser av hvordan vi «gjør» fellesskap på ulike nivåer og ulike arenaer i det norske samfunnet.

Denne bokens siktemål kan dermed formuleres som å gi en sosiologisk analyse av det norske fellesskapet og hva som gjør det robust. I den sammenhengen vil vi få understreke at vi bruker substantivet «fellesskap» både i entall og flertall. Boken legger en forståelse av det norske fellesskapet som bestående av mange mindre fellesskap på ulike nivåer til grunn. Det norske samfunnsfellesskapet utgjør en form for kinesisk eske: Samfunnet er et helhetlig (nasjonalt) fellesskap som består av mindre fellesskap knyttet til sentrale basisinstitusjoner (som utdanning, politikk osv.), som igjen består av mindre fellesskap (som grupper og nettverk, bygder og nabolag) og så videre. Bokens mål er å bidra til å analysere fellesskap på norsk både teoretisk og empirisk langs alle disse dimensjonene.

## **Robust(e) fellesskap**

Dermed er vi kommet til det andre nøkkelbegrepet i denne antologien, nemlig adjektivet «robust». Hva vil det si å være robust? Enkelt sagt handler robusthet



om hvor *motstandsdyktig* og *livskraftig* et fellesskap er. Når man er opptatt av robusthet, stiller man spørsmål som: Hvordan møter fellesskapet utfordringer? Hvilke ressurser har det å trekke på når det gjør det? Hvor godt klarer det å handle kollektivt for å nå sine mål? Klarer det å forandre seg for å tilpasse seg endringer i omgivelsene? Når vi er så opptatt av robusthet, skyldes det dels et ønske om å ha et felles analytisk perspektiv for forskningsgruppen og boken. Men det skyldes også et ønske om aktualitet. Fellesskap står for tiden meget sentralt i samfunnsdebatten ikke bare som noe som er truet av store utfordringer som tester dets robusthet, som økende sosial ulikhet, miljøproblemer, eldrebølge, migrasjon og utenrikspolitiske trusler, men også som det som skal løse problemene: «Dette må fellesskapet ta seg av.» Derfor er det viktig å studere det norske fellesskapets robusthet på ulike nivåer, for den kommer til å bli testet i årene som kommer. Og da trenger vi relevant sosiologisk kunnskap.

Men hva vil det mer konkret si at samfunnet er robust? Ordet robust brukes mye i dagligtalen; ja, kanskje så ofte og i så mange sammenhenger at det er blitt både vagt, utvannet og noe av en klisjé. Ordvalgfunksjonen i Word ber oss for eksempel «vurdere å bruke et mindre forslitt uttrykk». Det har derimot ikke blitt et etablert vitenskapelig begrep. Vi har derfor i denne boken valgt å gå til det som er et vitenskapelig begrep, nemlig det engelske uttrykket «resilience». Helt allment refererer robusthet (som altså er vår norske oversettelse av det engelske resilience) til et systems evne til å overleve og «hente seg inn» («bounce back») i møte med utfordringer, kriser, stress, press og sjokk (i det følgende baserer vi oss på den historisk-genealogiske analysen av ordet i Bourbeau, 2018). Etymologisk stammer begrepet fra det latinske verbet «resilire», som betyr å «hoppe tilbake». I et genealogisk perspektiv har begrepet lange røtter og går i hvert fall tilbake til 1600-tallet, hvor det ble brukt i mange politiske, religiøse, intellektuelle og hverdagslige sammenhenger (litt som i dag). Først i annen halvdel av det 20. århundret ble det et vitenskapelig begrep, og da et som refererer til psykologiske, sosiale og økologiske systemers evne til å «slå tilbake» og opprettholde seg selv i møte med press fra omverdenen. Sitt virkelig store vitenskapelige gjennombrudd fikk begrepet via økologien på 1970-tallet, da biologen C.S. Holling i 1973 skrev artikkelen «Resilience and stability in ecological systems». Holling (1973, s. 14, vår oversettelse) definerer robusthet som «overlevelsessevnen til systemer og deres evne til å absorbere endring og forstyrrelser og fortsatt opprettholde det samme forholdet mellom populasjoner og tilstandsvariabler». Robusthet handler altså om et økologisk systems (som en skog eller et vann) evne til over

tid å opprettholde sin struktur (bestemte relasjoner mellom biologiske arter) og funksjoner (som å sikre næring til artene) i møte med det han kaller en «vilkårlig verden» («random world») som påfører systemet en rekke uforutsigbare sjokk og kriser (som klimaendringer). Fra økologien ble begrepet robusthet så tatt opp i en rekke andre fag, inkludert samfunnsfag som psykologi, kriminologi og internasjonal politikk. Som et resultat av dette har det blitt utviklet et begrep om *sosial robusthet* («social resilience») som vi her vil knytte an til.

Helt allment kan *sosial* robusthet med samfunnsgeografen Neil W. Adger (2000, s. 360, vår oversettelse) beskrives som «sosiale fellesskaps evne til å stå imot eksterne sjokk som truer deres infrastruktur». De sosiale fellesskapene kan være grupper, nettverk, organisasjoner, institusjoner og hele samfunn, og problemene det er snakk om, kan være både sosiale og økologiske. For å tydeliggjøre hva det vil si å kunne «stå imot» sjokk, utfordringer, stress og kriser, og altså være sosialt robust, kan vi følge to andre samfunnsgeografer, Markus Keck og Patrick Sakdapolarak (2013), som i et forsøk på å sammenfatte de mange definisjonene som finnes av sosial robusthet, hevder at et sosialt fellesskap er robust i den grad det besitter tre «kapasiteter», som de kaller det: Den første er *håndteringskapasitet* («coping capacities»), som svarer til evnen et sosialt fellesskap har til å *gjenopprette* sin måte å fungere på etter et sjokk som allerede har inntruffet. Et makroeksempel kan være hvordan det norske samfunnet gjenopprettet institusjoner som storting, regjering, skoler, universiteter og forsvaret i de første etterkrigsårene. Den andre er *tilpasningskapasitet* («adaptive capacities»), som svarer til hvordan et fellesskap *lærer* av fortiden og iverksetter reformer og tiltak for å unngå nye kriser i fremtiden. I Norges tilfelle kan det å melde seg inn i NATO for å beskytte sin territorielle integritet – «aldri mer 9. april!» – være et eksempel. Og den tredje og siste er *endringskapasitet* («transformative capacities»), som svarer til et sosialt fellesskaps evne til å la individer og grupper få delta i *kollektive beslutningsprosesser* om hva slags type samfunn de skal leve i, altså hvilke kulturelle idealer de skal styre etter og hvordan de skal implementeres gjennom ulike institusjonelle endringer, noe som angår den mer grunnleggende identiteten til et fellesskap og kan innebære til dels store og «revolusjonære» endringer i samfunnet. Et eksempel kan være å bygge en ny «sosialdemokratisk orden» (Furre, 2000) basert på kombinasjonen av velferdsstat og regulert industrikapitalisme i Norge i etterkrigstiden. Ofte vil disse tre dimensjonene ved robusthet følge hverandre kronologisk, som når man etter en krise i for

eksempel arbeidslivet (la oss si en storstreik eller lockout) først 1) gjenoppretter en institusjon med sine regler og handlemåter (setter i gang produksjonen igjen i henhold til de tekniske og sosiale regler som gjelder for bruken av samfunnets produktivkrefter), deretter 2) iverksetter tiltak for å motvirke at det samme skal skje igjen (etablerer råd og konsultasjonsordninger mellom partene i arbeidslivet), og til sist 3) også benytter anledningen til å ha en mer grunnleggende diskusjon om hva slags samfunn man ønsker å ha (en regulert markedsøkonomi med trepartssamarbeid som tredje vei mellom kapitalisme og sosialisme). Men de trenger ikke gjøre det. Her er de primært tenkt som tre analytiske dimensjoner som skal fange inn hva sosial robusthet innebærer.

Hvordan *måler* man så sosial robusthet empirisk? Det finnes forsøk på å utvikle empiriske indikatorer. Sosiologene Ladina Rageth, Katherine M. Caves og Ursula Renold (2021) operasjonaliserer for eksempel det de kaller «institusjonell robusthet» («institutional robustness») gjennom: 1) *graden* av institusjonalisering (i hvor stor grad sosial handling er standardisert og rutinisert), 2) institusjonens *omfang* (hvor mange individer og grupper som omfattes av den og i hvor stor grad de påvirkes), og det de kaller 3) institusjonens *kvalitet* (hvor vellykket den er i å definere og ivareta en eller flere *funksjoner* for fellesskapet, i hvor stor grad den har utviklet en *struktur* med klart definerte roller og relasjoner mellom rolleinnhavere, i hvor stor grad den har utviklet *kultur* i form av kollektivt delte symboler, verdier, verdensbilder og klassifiseringsskjemaer, og i hvor stor den *sanksjonerer* avvik). Slike forsøk er imidlertid sjeldne, noe som tyder på at å måle sosial robusthet er krevende. Ja, forfatterne av nevnte studie konkluderer selv med at på «dette stadiet» i forskningen har vi «ikke tilstrekkelig gode grunner» til å gi allmenne empiriske operasjonaliseringer av sosial robusthet. I stedet «bør hver forsker gi klare definisjoner på hva de oppfatter som robust innenfor hver dimensjon når de anvender dette rammeverket på et spesifikt institusjonelt felt» (ibid., s. 530). Vår bok er preget av denne tilbakeholdenheten. Vi nøyer oss i innledningen med å angi et relativt løst rammeverk for sosial robusthet som så tillempes mer eller (i de fleste kapitlene) mindre eksplisitt på de temaene og sosiale arenaene som de enkelte kapitlene tar for seg.

Men er sosial robusthet egentlig et egnet begrep og rammeverk for sosiologiske analyser? Flere har argumentert for at siden robusthet er et begrep som er hentet fra økologien (det biologiske studiet av naturen), så egner det seg ikke for sosiologer (og andre samfunnsforskere). Vanlige innvendinger handler om

at robusthet impliserer et syn på samfunnet som et «holistisk» selvregulerende system som ikke tar høyde for at sosiale til forskjell fra biologiske systemer består av aktive mennesker som handler på meningsfulle og målrettede måter, at fokuset på det sosiale systemet som en velintegreert helhet overser konflikter, ulikhet og makt i samfunnet, og at fokuset på «overlevelse» underspiller sosial endring (se Olsson et al., 2015, for en oversikt over og utdyping av slike argumenter). I sum kombinerer slike innvendinger gjerne motstand mot naturvitenskapelig fagimperialisme, motvilje mot samfunnsvitenskapelig funksjonalisme samt en idé om at søkelyset på styring, effektivitet og overlevelse målbærer og legitimerer en nyliberal ideologi og nyliberale politiske reformer. Det er mulig disse innvendingene treffer andres bruk av begrepet sosial robusthet, men de rammer i liten grad analysene i denne boken. Alle kapitlene er basert på den antagelsen at samfunnet består av aktive, meningssøkende og målrettede mennesker som samhandler både individuelt og kollektivt, at det finnes nok av konflikter, ulikhet og makt i det norske samfunnet, og at det norske samfunnet har endret seg mye siden for eksempel 1814 eller 1945 eller 1989. Ingen av bidragsyterne ønsker at sosiologien skal bli et underbruk av naturvitenskapen. Majoriteten av bidragsyterne står ikke i den funksjonalistiske tradisjonen (selv om et par, tre er inspirert av moderate former for systemteori og funksjonsanalyse), og vi er ikke ute i et bestemt politisk prosjekt – det være seg å styrke eller svekke nyliberalismen. Dette fremgår klart av kapitlene i boken, og det følger av den løse og ikke-programmatiske måten vi bruker robusthet på som et rammeverk for analysene som følger, nemlig (for å gjenta det) som samfunnets motstandskraft i møte med trusler, kriser og utfordringer, en evne som særlig er knyttet til tre former for kapasiteter som samfunn og sosiale systemer kan ha i større eller mindre grad: evnen til fortløpende å håndtere kriser og utfordringer i *nåtiden* («bounce back»), evnen til å lære av *fortiden*, og evnen til å forandre seg i *fremtiden* gjennom kollektive beslutningsprosesser.

## Det norske samfunnet

Etter disse teoretisk-begrepslige avklaringene av fellesskap og robusthet, bokens to nøkkelbegreper, vil vi si litt om det norske fellesskapet hvis robust-

het vi er opptatt av. Et spørsmål som raskt melder seg når det er snakk om robusthet, er hvilket samfunns robusthet er det vi snakker om? I denne boken praktiserer vi en moderat form for «metodologisk nasjonalisme». Vi tar utgangspunkt i at det finnes et relativt selvstendig norsk samfunn som skiller seg fra andre samfunn gjennom geografiske (territorielle), kulturelle (nasjonal identitet), politiske (kollektivt selvstyre) og sosiale (samhandlingsfrekvens) grenser (se Aakvaag, 2012, for en utdyping). Det betyr ikke at vi overser at de fleste fellesskap i Norge er mindre enn det nasjonale. I denne boken kommer det siste til uttrykk ved at selv om de tre første kapitlene adresserer hele det norske samfunnsfellesskapet, analyserer de fleste av kapitlene fellesskap på nivået under det nasjonale, som basisinstitusjoner, lokalsamfunn, religiøse menigheter, folkebibliotek og frivillig arbeid. Noen av fellesskapene er også trans- eller postnasjonale ved at de forener mennesker på tvers av nasjonalstatens territorielle grenser, som religiøse fellesskap med medlemmer som har immigrert til Norge. Moderat metodologisk nasjonalisme betyr kun at både lokale og transnasjonale fellesskap befinner seg innenfor rammen av det norske samfunnet og nasjonale fellesskapet, som de må forholde seg til om de vil eller ikke. Det gir derfor sosiologisk mening å snakke om fellesskap på norsk, så lenge vi har klart for oss at det finnes et mangfold av ulike norske fellesskap på ulike nivåer og arenaer. Når bokens tema er fellesskap på norsk, skal substantivet «fellesskap» altså, som vi skrev i starten av denne innledningen, leses både i entall (som det nasjonale fellesskapet) og flertall (mangfoldet av lokale og transnasjonale fellesskap som det norske samfunnet består av). Når det er snakk om bidrag til å gjøre fellesskapet robust, vil det tilsvarende si at vi er opptatt av hva som styrker og svekker robustheten både til hele det norske samfunnet og de mindre fellesskapene det består av.

## Funksjon og konflikt

Hva kjennetegner så dette norske samfunnet mer konkret? Er det for eksempel et klassesamfunn, et postindustrielt samfunn, et individualisert samfunn, en sosialdemokratisk orden, et patriarkat, et informasjonssamfunn, et arbeidsdelt samfunn, et postmoderne samfunn, et risikosamfunn eller

et nyliberalistisk samfunn? Slike merkelapper kan alle ha noe for seg i den forstand at de løfter frem ulike aspekter ved dagens Norge. I denne boken skal vi imidlertid starte et litt annet sted og beskrive det norske samfunnet som preget av en kombinasjon av horisontal og vertikal differensiering, noe som igjen springer ut av at vi plasserer våre sosiologiske analyser i det produktive spenningsfeltet mellom funksjon og konflikt (se Hagens kapittel 2 for mer om skillet funksjon/konflikt). La oss først si litt om dette skillet, før vi vender tilbake til den overordnede beskrivelsen av det norske samfunnet som skal fungere som en innrammende kontekst for resten av kapitlene i boken.

Når vi er opptatt av det norske samfunnsfellesskapets robusthet, ligger det i det at vi er opptatt av *funksjonsanalyse*: hvordan ulike institusjoner, organisasjoner, lokalsamfunn, grupper og sosiale nettverk bidrar til det norske samfunnets evne til å være stabilt og velfungerende i møte med både interne (egenproduserte) og eksterne utfordringer. Det er dette man «ser» når man som sosiolog legger funksjonsbegrepet til grunn og forsøker å avdekke sosiale mekanismer som bidrar til stabilitet, integrasjon og levedyktighet. Samtidig er vi også opptatt av hva som svekker robustheten til det norske samfunnet, som sosial ulikhet og de former for dominans og motsetninger som oppstår som en følge av dem. Det er dette man «ser» når man legger begrepet *konflikt* til grunn for analyser av samfunnet, noe norske sosiologer regelmessig har gjort siden gullalderssosiologiens «problemorienterte empirisme» (Aubert, 1969). Allikevel er det viktig å ikke overdrive forskjellen mellom perspektivene. Også funksjonsanalysen må forholde seg til de konflikter som faktisk finnes i samfunnet, noe de gjør gjennom for eksempel Robert K. Mertons (1967) begrep om dysfunksjoner eller hvordan konflikter har som funksjon å skape for eksempel integrasjon, solidaritet, kreativitet og endring i samfunnet (Coser, 1956). Samtidig må konfliktanalyser ta inn over seg og gi en forklaring på den grad av integrasjon, samarbeid og stabilitet som tross alt finnes i samfunnet, noe de for eksempel gjør gjennom begreper som ideologi (Marx), legitimitet (Weber) og symbolsk makt (Bourdieu). Allikevel er det en forskjell mellom de to perspektivene når det gjelder hvilke *fenomener* man er opptatt av å undersøke i samfunnet, hvilke *perspektiver* man anlegger på dem, og hvilke typer *teoretiske redskaper* man utvikler eller trekker på for å gjennomføre analysene. Litt forenklet er funksjonsbegrepet mer «positivt» og «konstruktivt» og opptatt av hva som får et samfunn til å fungere, mens konfliktbegrepet er mer «negativt» og «kritisk» og opptatt av det som skaper spenninger i og

undergraver samfunnet (se Aakvaag, 2018, for en utdyping). Analysene av fellesskap i denne boken er inspirert av begge disse tilnærmingene. For det første er vi allment opptatt av både hva som styrker og svekker fellesskap i det norske samfunnet; kapitlene i boken tar for seg både funksjoner og konflikter. For det andre legger boken til grunn en modell av det norske samfunnet som baserer seg på en kombinasjon av funksjon og konflikt. Dermed er vi tilbake til den overordnede beskrivelsen av det norske samfunnet, som vi nå skal se litt nærmere på fordi den rammer inn kapitlene i boken.

Fra den funksjonalistiske tradisjonen, det som også kalles Durkheim-tradisjonen (se Collins, 1994), henter vi ideen om at det norske samfunnet er *funksjonelt differensiert*. Det vil si at det er delt opp i 12–14 relativt selvstendige basisinstitusjoner – felt, arenaer, delsystemer eller sektorer som man også kan kalle dem – som hver har sine oppgaver eller funksjoner (derav begrepet) de ivaretar for samfunnet og dets medlemmer. Basisinstitusjoner er de viktigste sosiale ordningene i et samfunn, kjennetegnet ved sin bredde (de angår de aller fleste samfunnsmedlemmene) og dybde (de har viktige konsekvenser for deres objektive livssjanser og subjektive identitet). Her er de viktigste, med funksjonen angitt i parentes (se Aakvaags kapittel 1 i boken for flere detaljer): politikk (fatte kollektivt bindende beslutninger), økonomi (produsere og fordele goder), rett (regulere og løse konflikter), religion (sikre eksistensiell livsmening), vitenskap (produsere empirisk testet og teoretisk artikulert kunnskap), familie (sørge for oppdragelse, intimitet og omsorg), media (informere og kritisere), helsevesen (forebygge og kurere sykdom), idrett (styrke fysisk fostring), utdanning (tilføre kunnskaper og holdninger til nye generasjoner), transport (skape geografisk mobilitet), sivilsamfunnet (være varselampe for problemer), militærvesen (forsvare samfunnet mot ytre fiender) og kunst (gi tilgang til estetiske opplevelser). Når denne modellen kan sies å være tuftet på *horisontal* differensiering, er det fordi basisinstitusjonene med sine ytelser liksom ligger ved siden av hverandre og utgjør et gulv som samfunnsmedlemmene kan gå på.

Denne funksjonsanalytiske modellen av det norske samfunnet fungerer som felles rammeverk for bidragene i boken ved at de alle plasserer seg i relasjon til basisinstitusjonene, som de befinner seg «over», «i», «på tvers» av eller «under» (en mer utdypende presentasjon av innholdet i kapitlene kommer snart). De tre første kapitlene (1–3) befinner seg på nivået *over* basisinstitusjonene og spør hva slags fellesskap hele det norske samfunnet med sine mange

basisinstitusjoner er, hvis det i det hele tatt kan sies å være det. Hva binder de mange ulike basisinstitusjonene sammen? Hva er vi enige om på tvers av dem? De tre neste kapitlene (4–6) befinner seg i basisinstitusjonene og tar for seg to svært sentrale basisinstitusjoner i det norske samfunnet, nemlig utdanning og helse, og spør hvilke bidrag de gir til fellesskap. Her tas det også i betraktning at utdanning og helsevesen er to basisinstitusjoner med store konsekvenser for fordelingen av knappe ressurser i det norske samfunnet og dets geografiske rettferdighet, og at det reiser normative spørsmål om rettferdighet. Deretter følger to kapitler (7–8) som tar for seg to sosiale fenomener som beveger seg på tvers av flere basisinstitusjoner, nemlig folkebibliotekene og frivillig arbeid. I bokens to siste kapitler (9–10) går vi ned på nivået under basisinstitusjonene og analyserer mindre typer fellesskap, nemlig en nordnorsk småbygd og et lite lokalt religiøst fellesskap utenfor statskirken (men innenfor basisinstitusjonen religion).

Så langt funksjonell differensiering. Fra den konfliktteoretiske tradisjonen, som særlig springer ut av Marx og Weber (ibid.), henter vi i tillegg ideen om det norske samfunnet som et *dominanssystem*. Her er den bærende tanken at selv om det er vanskelig å komme utenom at det norske samfunnet er horisontalt differensiert etter funksjoner, så er det også *vertikalt* differensiert fordi individer og grupper har systematisk ulik tilgang på ressurser. Denne konfliktorienterte måten å forstå samfunnet på tar ikke først og fremst utgangspunkt i at samfunnet består av ulike basisinstitusjoner som ivaretar viktige oppgaver for samfunnsmedlemmene, men at det er som en pyramide av ulike grupper som befinner seg over og under hverandre avhengig av hvor mye økonomiske, kulturelle, sosiale, politiske og andre ressurser de har. Og siden ressurser gir makt i betydningen evnen til å påvirke andres handlinger, gir sosial ulikhet opphav ikke bare til ulikhet i livssjanser (tilgang til goder), men også dominansforhold der noen kan kontrollere andres handlinger. Når det å ta utgangspunkt i sosial ulikhet knyttes så tett til et konfliktperspektiv, er det fordi ulikhet i livssjanser og makt gir opphav til motsetninger mellom de som vil bevare sine privilegier og de som vil oppheve dem. Og denne konflikten forsterkes fordi privilegier og ulemper har en tendens til å gå i arv fra foreldre til barn og derfor har karakter av vilkårlighet og tilfeldigheter: flaks og uflaks i det sosiale lotteriet. De sosiale forskjellene som konfliktteoretikere i sine analyser gjerne trekker frem, er knyttet til klasse (over-/middel-/arbeiderklasse), kjønn (mann/kvinne) og etnisitet (majoritet/minoritet). Men



det finnes også andre konfliktdimensjoner som springer ut av for eksempel geografi (sentrum/periferi), generasjon (etablerte/nykommere) og seksualitet (hetero/skeiv). Disse konfliktene viser også til måten basisinstitusjonene virker på; de er deres «skyggeside» eller latente dysfunksjoner. Avhengig av posisjon i samfunnshierarkiet vil for eksempel foreldre i ulik grad være i stand til å tilføre sine barn kulturelle, sosiale og økonomiske ressurser, som igjen gjør at barna lykkes i ulik grad i utdanningssystemet, som igjen gjør at de lykkes i ulik grad i arbeidsmarkedet (økonomien), som gjør at de i ulik grad kan kjøpe seg helsetjenester og kunstopplevelser og så videre. Slik skaper og reproducerer basisinstitusjonene sosial ulikhet og vilkårlige dominansforhold i samfunnet.

Så selv om denne boken først og fremst handler om fellesskap, er vi klar over at det finnes konflikter i det norske samfunnet knyttet til motsetninger, ekskludering og marginalisering både innenfor og mellom ulike fellesskap. Vi er også klar over at det å danne fellesskap innebærer å lage grenser til «de andre» som ikke er en del av fellesskapet, og slik har en potensiell ekskluderende side i tillegg til den inkluderende. Dette er også et gjennomgående tema i boken. Ja, konflikter og ekskludering blir berørt i alle kapitlene i boken: i form av konflikter og anerkjennelseskamper som motor i inkluderingen av stadig nye grupper i det norske fellesskapet (kapittel 1); i form av konfliktperspektivet som både teoretisk ressurs og problem når man vil forstå kollektiv handling (kapittel 2); i form av segmentering av den norske kollektive bevisstheten etter «subjektive» klasseskiller (kapittel 3); i form av konflikten mellom nytte og identitet i utdanningssystemet (kapittel 4); i form av utfordringer og spenninger knyttet til innføring av ny teknologi i helsevesenet (kapittel 5); i form av geografiske konflikter som springer ut av ulik tilgang til helse- og utdanningstjenester (kapittel 6); i form av spenningen mellom en konservativ og en mer radikal tilnærming til arbeidet med bærekraftig utvikling i norske folkebibliotek (kapittel 7); i form av det utfordrende forholdet mellom frivillige organisasjoners ønske om autonomi og velferdsstatens behov for kontroll over velferdstjenester (kapittel 8); i form av spenningen mellom lokalsamfunn og storsamfunn (kapittel 9); og i hvert fall implisitt i form av spenningen mellom etnisk-religiøse minoriteter og den etnisk norske majoriteten (kapittel 10).

## Oversikt over boken

Dermed har vi angitt temaet for boken og dens teoretiske ramme. Før boken slippes løs på leseren, følger her en kort oversikt over dens 10 kapitler. Rekkefølgen på kapitlene speiler at vi starter på makronivået og forsøker på å beskrive hva som utgjør kjernen i det store nasjonale fellesskapet. Deretter går vi ned på mesonivået og analyserer fellesskap knyttet til institusjoner som utdanning og helse og organisasjoner som kommuner, frivillige organisasjoner og folkebibliotek. Til sist ender vi på mikronivået med mindre lokalsamfunn og religiøse grupper.

I kapitlet «Fellesskap på norsk: Frihetens demokratisering og den norske modellen» argumenterer Gunnar C. Aakvaag for at det gir mening å snakke om hele det norske samfunnet som et fellesskap tuftet på den grunnleggende verdien frihetens demokratisering: flest mulig mennesker skal ha mest mulig frihet på flest mulig områder i livene sine. Frihetens demokratisering er resultatet av at 10–12 generasjoner nordmenn siden 1814 har kjempet for å inkludere stadig nye grupper i samfunnet, som bønder, arbeidere og kvinner. Aakvaag argumenterer i tillegg for at det norske fellesskapet er robust i betydningen motstandskraftig og handlingsdyktig fordi det er institusjonalisert i Den norske modellen: en samfunnsstruktur basert på en sosial frihetsforståelse der samfunnet muliggjør frihet, funksjonelt differensierte basisinstitusjoner som produserer ytelser til samfunnsmedlemmene, kollektiv handlingskapasitet gjennom det demokratiske maktkretsløpet, liberale barrierer som beskytter individet, og ritualer som forankrer samfunnsmodellen i kollektive følelser.

Roar Hagens utgangspunkt for kapitlet «Den norske modellen for fellesskap: Betydningen av teori og begreper» er det han oppfatter som en mangel på teoretiske verktøy som kan bidra til sosiologiske analyser av den norske modellen. Hagen argumenterer for at fraværet av slike verktøy har å gjøre med måten sosiologien har forklart kollektiv handling på, der samarbeid enten handler om internaliserte sosiale normer eller om individuelle nytteverveininger – og at ingen av disse tilbyr fruktbare begreper for å forstå det som karakteriserer den norske modellen. I stedet foreslår Hagen begrepene kollektiv rasjonalitet, rasjonell solidaritet og kollektiv makt som gir et bedre utgangspunkt for å analysere hvordan det norske samfunnet dannes som et mer eller mindre handlingsdyktig fellesskap.

I Erling Solheims kapittel «Fellesskap og klassebevissthet i det meritokratiske klassesamfunnet – en klasseanalyse» befinner vi oss fortsatt på det nasjonale nivået. Solheim bruker *klasse for seg* (subjektiv klasse) – og ikke *klasse i seg* (objektiv klasse), som er mer vanlig i sosiologiske klasseanalyser – som utgangspunkt for en kvantitativ studie av klassebevissthet, sosial integrasjon og kollektiv bevissthet. I et kapittel som kombinerer et konfliktteoretisk og funksjonalistisk perspektiv, finner Solheim tydelige forskjeller i husholdinntekt og lite hyppig kontakt mellom ulike inntektslag, noe som ifølge ham viser manglende sosial integrasjon mellom klasser i Norge. Solheim finner også tegn på klassebevissthet ved at valgdeltakelse og stemmegivning følger klasse og at oppfatninger om blant annet konflikter og hva slags klassestruktur vi har, delvis følger subjektiv kassetilhørighet. Samtidig finner Solheim at ønsket om en diamantformet lagdelingsstruktur og synet på utdanning og hardt arbeid som måten å lykkes i livet på, utgjør en felles kollektiv bevissthet på tvers av klasser (den har også likheter med andre land, og da særlig land som tilhører det samme velferdsregime og med en lik subjektiv klassestruktur som Norge, som Danmark, Island og Sverige). Norge lar seg derfor ifølge Solheim beskrive som et meritokratisk klassesamfunn med både konfliktteoretiske og funksjonalistiske trekk.

Med Unn-Doris K. Bæcks kapittel «Utdanning som fellesskapsskapende prosjekt» beveger vi oss over på basisinstitusjonsnivå. I dette kapitlet er det utdanningssystemet som står i sentrum når Bæck gjennom å undersøke utdanningspolitiske dokumenter og læreplaner belyser hvordan utdanningssystemet har forstått og forstår seg selv i forhold til sitt fellesskapsskapende prosjekt. Tre motiver utkrystalliserer seg som spesielt sentrale i så måte: det nasjonsbyggende motiv, det velferdspolitiske motiv og identitetsmotivet. Kapitlet problematiserer også hvorvidt et mer nytteorientert motiv over tid er blitt mer synlig i den utdanningspolitiske diskursen og hvilke konsekvenser dette eventuelt kan ha for utdanningssystemets fellesskapsskapende prosjekt i den norske modellen.

Helse er en annen av de sentrale basisinstitusjonene i den norske modellen, og det er nettopp helsefeltet som står i fokus for Truls Tunby Kristiansen, Marianne V. Trondsen og Kari Dybs kapittel «Digitalisering og fellesskap i helsefeltet». Kapitlet tar for seg hvorvidt og på hvilken måte innføring og bruk av informasjons- og kommunikasjonsteknologi preger samhandling mellom ulike aktører på helsefeltet. Empiriske eksempler hentet fra både

individ-, organisasjons- og samfunnsnivå er med på å illustrere muligheter og utfordringer knyttet til innføring av digital teknologi på ulike nivå. Forfatterne problematiserer hvorvidt innføringen av digital teknologi kan bidra til å løse kollektive handlingsproblemer på feltet, og dermed bidra til robuste fellesskap, og hva som kan være med på å utfordre dette.

Selv om basisinstitusjoner som utdanning og helse skal gi det samme tilbudet over hele landet, foregår mye av deres aktivitet foregår i regi av kommunene. I kapitlet «Geografisk rettferdighet for norske kommuner: Sosial ulikhet i det norske fellesskapet» diskuterer Daniel Rød og Ulrik Falck geografisk variasjon i ressurstilgangen til grunnskolen og kommunal eldreomsorg. Norske kommuner varierer både i geografisk størrelse, beliggenhet og i demografiske forhold. Dette fører til at kommuner også har varierende behov for ressurser som mennesker med relevant kompetanse og økonomiske midler. Kapitlet analyserer forskjeller i kommunenes ressursituasjon gjennom teoretiske perspektiver på rettferdighet hentet fra John Rawls og Edward Soja. Med utgangspunkt i demografiske prosesser som aldrende befolkning og urbanisering finner Rød og Falck empirisk støtte for at tilgangen til økonomiske og menneskelige ressurser kun delvis er geografisk rettferdig.

Selv om det norske samfunnet er delt opp i relativt selvstendige basisinstitusjoner, finnes det viktige organisasjoner som opererer på tvers av dem – som folkebiblioteket, som kan sies å strekke seg inn i både utdanning, kunst, vitenskap, familie, sivilsamfunn, politikk og medier. I bidraget «Folkebiblioteket og bærekraftig utvikling: En institusjonsanalyse av fellesskapsarbeid i nybrottsstid» foretar Espen Eigil Barratt-Due Solum en institusjonsteoretisk analyse av arbeidet for bærekraftig utvikling i norske folkebibliotek. For folkebibliotekene innebærer møtet med bærekraft en fortsettelse av tradisjonelle oppgaver, men også nybrottsarbeid. Fellesskapet står nemlig overfor en global klima- og miljøkrise, og folkebibliotekene må omstille seg for å bidra til å redusere privatkonsumet og oppfordre til bærekraftig leveste gjennom nye deleordninger og formidling av kunnskap. Kapitlet sammenligner to folkebibliotek, et på Østlandet og et i Nord-Norge, og viser hvordan de har ulike strategier – det ene en konservativ, det andre en radikal – med forskjellige normer, verdier og kompetanser. Dette gir seg utslag i forskjeller i organisasjon samt rekruttering av ny kompetanse fra utenfor det bibliotekarfaglige feltet. Solum viser at arbeidet for bærekraftig utvikling leder til nye deleordninger og politisk motivert formidling, og kan innvirke på institusjonens legitimitet og arbeidsstyrke.

Frivillig arbeid er en viktig del av det norske samfunn. Det er lik folkebibliotekene et sosialt fenomen som inngår i og bidrar til flere basisinstitusjoner som idrett, kunst, politikk, familie, religion og helse – for å nevne noen. I kapitlet «Frivillig arbeid i et samfunn i endring» analyserer Sissel H. Eriksen hvordan det frivillige arbeidet endrer seg i takt med at resten av samfunnet endrer seg. Med utgangspunkt i sosiologi om fritid drøfter Eriksen slike endringer som et samspill mellom myndighetene og frivillige (som innbefatter både organisasjonsarbeid og frivillig arbeid utenfor organisasjoner). Kvalitative intervju med frivillige fra Troms og Finnmark over en lang tidsperiode danner det empiriske grunnlaget for kapitlet. Eriksen finner at kollektivistisk innstilte frivillige er opptatt av fellesskap, både i organisasjonen og samfunnet de er en del av, mens (selv)refleksive frivillige vil velge fritt blant frivillige oppgaver. Kapitlet avdekker en utvikling mot en økning av frivillige som vil velge fritt. Samtidig peker Eriksen på hvordan myndighetene er i ferd med å gjøre seg avhengig av frivillig innsats på mange hold. Hun konkluderer derfor med at et vellykket samarbeid mellom myndigheter og frivillige vil kunne styrke fellesskapet i samfunnet.

Antologiens to siste kapitler inviterer til å forstå fenomenet fellesskap med utgangspunkt i nære beskrivelser av virkelige liv. Jorid Anderssen og Trude Gjernes har kalt sitt kapittel «Moderne liv og fellesskap i en nordnorsk fiskerikommune: Hvordan er det å leve og bo i en kommune med nedgang i folketallet?». Anderssen og Gjernes tar oss med til en liten fiskerikommune langs Finnmarkskysten. Gjennom biografiske intervju får vi et nærportrett av livet som spiller seg ut der. De viser hvordan synkende folketall, usikkert arbeidsmarked og få fritidstilbud er med på å prege livsmuligheter og livsvalg i kommunen. På jakt etter stabiliserende og sammenbindende faktorer i et lokalsamfunn som ellers er gjenstand for endringer som ligger utenfor innbyggernes kontroll, viser forfatterne samtidig tilstedeværelsen av levende fellesskap som skaper trivsel og bolyst.

I Ida Magnussens kapittel, «Føles som hjemme: Menigheten som familie», befinner vi oss også nær mennesker, nær sosiale settinger der livet leves ut – og der fellesskap dannes. Gjennom etnografiske studier i en religiøs menighet som har stort innslag av innvandrere, gir Magnussen et innblikk i samhandlingsprosesser som har betydning for det å bli del av nye fellesskap. Hun spør hva slags type fellesskap som oppstår i slike menigheter og problematiserer

også hvorvidt dette er med på å fremme eller hemme integrering i et større norsk fellesskap eller i det norske samfunnet.

Helt til sist i denne innledningen kan det være på sin plass å gjenta at denne boken ikke tar mål av seg om å gi en endelig eller uttømmende beskrivelse av fellesskap på norsk, men å gi teoretiske og empiriske sosiologiske bidrag til å belyse fellesskap av ulike typer på ulike nivåer i det norske samfunnet. Det kan også være greit å påpeke at bredden i bidragene er stor, som seg hør og bør for et så mangfoldig samfunn som dagens norske. Bredden skyldes også mangfoldet i forskningsgruppen. For selv om vi har blitt enige om å studere det norske samfunnet som robust(e) fellesskap, er vi som forskningsmiljø fortsatt mangfoldig, noe denne antologien bærer preg av. Som de fleste vitenskapelige antologier trekker boken derfor – på godt og vondt – i flere retninger samtidig. Noen kapitler er empiriske, andre mer teoretiske. Noen tar for seg helse, andre utdanning. Noen gir overordnede beskrivelser av hele det norske samfunnet på makronivå, andre går mer i detalj om lokalsamfunn og grupper på meso- og mikronivå. Noen er opptatt av hva som holder det norske fellesskapet sammen, andre hva som truer med å rive det fra hverandre. De fleste kapitlene er beskrivende i karakter, men ett er også mer normativt orientert. Dette til tross har antologien et sentrum: Den er skrevet av en og samme forskningsgruppe bundet sammen av en felles forskningshorisont: å forske på fellesskap i et horisontalt og vertikalt differensiert norsk samfunn med særlig henblikk på hva som styrker og svekker deres robusthet.

## Referanser

- Adger, N. W. (2000). Social and Ecological Resilience: Are They Related? *Progress in Human Geography*, 24(3), 347–364. <http://dx.doi.org/10.1191/030913200701540465>
- Aubert, V. (1969). *Det skjulte samfunn*. Pax Forlag.
- Barstad, A. (2014). *Levekår og livskvalitet*. Cappelen Damm Akademisk.
- Barstad, A. & Hellevik, O. (2004). *På vei mot det gode samfunn? Om forholdet mellom ønsket og faktisk samfunnsutvikling*.
- Bourbeau, P. (2018). A Genealogy of Resilience. *International Political Sociology*, 12(1), 19–35. <https://doi.org/10.1093/ips/olx026>
- Collins, R. (1994). *Four Sociological Traditions*. Oxford University Press.
- Coser, L. A. (1956). *The Functions of Social Conflict*. The Free Press.
- Durkheim, É. (1984). *The Division of Labor in Society*. Free Press.
- Furre, B. (2000). *Norsk historie 1914–2000: Industrisamfunnet – fra vokstervisse til framtidstvil*. Det Norske Samlaget.
- Hagen, R. (2006). *Nyliberalismen og samfunnsvitenskapene*. Universitetsforlaget.
- Holling, C. S. (1973). Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1–23. <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>
- Keck, M. & Sakdapolrak, P. (2013). What is Social Resilience? Lessons Learned and Ways Forward. *Erdkunde*, 67(1), 5–19. <https://doi.org/10.3112/erdkunde.2013.01.02>
- Livingstone, M. A. (2021). *Dreamworld or Dystopia? The Nordic Model and its Influence in the 21st Century*. Cambridge University Press.
- Merton, R. K. (1967). *On Theoretical Sociology*. The Free Press.
- Nisbet, R. (1993). *The Sociological Tradition*. Transaction.
- Olsson, L., Jerneck, A., Thoren, H., Persson, J. & O’Byrne, D. (2015). Why Resilience is Unappealing to Social Science: Theoretical and Empirical Investigations of the Scientific Use of Resilience. *Science Advances*, 1(4), 1–11. <https://doi.org/10.1126/sciadv.1400217>
- Parsons, T. (1968). *The Structure of Social Action. Volume One: Marshall, Pareto, Durkheim*. Free Press.
- Rageth, L., Caves, K. M. & Renold, U. (2021). Operationalizing Institutions: A Theoretical Framework and Methodological Approach for Assessing the Robustness of Social Institutions. *International Review of Sociology*, 31(3), 507–535. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000356629>
- Tjora, A. (2018). *Hva er fellesskap*. Universitetsforlaget.
- Weber, M. (1971). *Makt og byråkrati*. Gyldendal.
- Østerberg, D. (1988). *Metasociology: An Inquiry Into the Origins and Validity of Social Thought*. Universitetsforlaget.
- Aakvaag, G. C. (2012). Samfunnet i et samtidsdiagnostisk perspektiv. I K. Dahlgren & H. E. Næss (Red.), *Tanker om samfunn* (s. 84–107). Universitetsforlaget.
- Aakvaag, G. C. (2018). Positiv sosiologi. Fotnoter til en utgravd sosiologi. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 59(3), 280–302. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2018-03-03>